

DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA VE YAYMA HÜRRİYETİNİN ESASLARI TARİHSEL GELİŞİMİ VE İDARİ YAPTIRIMLARLA SINIRLANDIRILMASI

THE PRINCIPLES OF THE FREEDOM OF EXPRESSION AND DISSEMINATION OF THOUGHT, ITS HISTORICAL DEVELOPMENT AND ITS RESTRICTION BY ADMINISTRATIVE SANCTIONS

Hasan Alican SOYCAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı

Öğrencisi; hasanalicansoycan@hotmail.com; <https://orcid.org/0009-0003-4618-5274>

ÖZET

Demokratik toplumlar, yalnızca idarecilerin seçilme yöntemi ile tanımlanamaz. Demokratik toplumların olmazsa olmazı bireyin özgürlüğüdür. Bu düşünceye göre bireyin toplum içerisinde kendisini özgür bir biçimde ifade ve temsil edebilmesi, içinde bulunduğu toplumun demokrasi ölçüsü hakkında bilgi verebilecektir. Bireyin devlete karşı güçlendirilmesi özgür bir toplumu beraberinde getirecektir. Anayasamızın 26. Maddesinde ifade özgürlüğünden bahsedilmektedir. Aynı maddenin hemen ikinci fıkrasında ise sınırlamalara yer verilmektedir. Şu halde, sınırları belirli bir çember içerisinde özgür olduğumuz kabul edilmiştir. Bu, özgürlüğün kelime anlamı ile ne derecede bağdaşmaktadır. Özgürlük ve sınırlar aynı madde içerisinde düzenlenmektedir. Bu iki zıt kavramın birlikte düzenlenmiş olması da özgürlüğe olan yaklaşımı sergilemektedir. Sınırlı bir özgürlük, gerçek bir özgürlük müdür? Sınırlara inanmış olan insanın, özgürlüğü için sınır çiziyor olması kabul edilebilir bir davranış mıdır? Yoksa insan ve toplum, düşüncelerinden korktuğu için mi sınırlar koymaktadır. Toplum içerisinde sınırsız birey olamayacağından, özgürlüklerinde kısıtlanması bir nevi doğası gereğidir. Kişinin özgürlüğünün sınırı, bir başka kişinin özgürlüğü olacaktır. İngiliz yazar Evelyn Beatrice Hall' in sözünde belirttiği gibi "Söylediklerinin hiçbirine katılmıyorum. Ancak onları ifade etme özgürlüğünü hayatım pahasına savunurum". Şu halde, bireyin özgürlüklerinin sınırlanması bir başka bireyin özgürlüklerine müdahalenin engellenmesi veya topluluk halinde yaşamın gerekleri olarak kabul edilebilir. İfade hürriyetine karşı idarenin müdahalesinin söz konusu olabilmesi için bir kısım şart ve usullerin gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bunun yanında, bu müdahalenin gerekliliği, koşulları ve ölçüsü önceden belirlenmiş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İfade Özgürlüğü, Demokrasi, İdare, Demokratik Toplum, Sınırlandırılma, Düzeni, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi.

ABSTRACT

Democratic societies cannot be defined solely by the way administrators are elected. The indispensable part of democratic societies is the freedom of the individual. According to this idea, the individual's ability to express and represent himself freely in society can provide information about the degree of democracy of the society he lives in. Empowering the individual against the state will bring about a free society. Freedom of expression is mentioned in Article 26 of our Constitution. The second paragraph of the same article includes limitations. In this case, it is accepted that we are free within a circle with certain boundaries. To what extent is this compatible with the literal meaning of freedom? Freedom and borders are regulated in the same article. The fact that these two opposing concepts are

arranged together also demonstrates the approach to freedom. Is limited freedom real freedom? Is it acceptable behavior for a person who believes in limits to draw boundaries for his freedom? Or do people and society set limits because they are afraid of their thoughts? Since there cannot be unlimited individuals in society, it is inherent in their nature that their freedoms are restricted. The limit of one person's freedom will be another person's freedom. As British author Evelyn Beatrice Hall put it in her words, "I don't agree with anything you say. However, I will defend the freedom to express them at the expense of my life." In this case, limiting the freedom of an individual can be considered as preventing interference with the freedom of another individual or as the requirements of life in a community. In order for the administration to intervene against Freedom of Expression, certain conditions and procedures must be met. In addition, the necessity, conditions and extent of this intervention must be determined in advance.

Keywords: Freedom of Expression, Democracy, Administration, Democratic Society, Limitation, Order, European Court of Human Rights, Constitutional Court.

1. GİRİŞ

Benjamin Franklin " İfade özgürlüğü, özgür bir yönetimin temel direğidir. Bu destek çıkarıldığında özgür bir toplumun anayasası çözümler ve yıkıntılardan zorbalık yükselir " derken, Adolf Hitler ise " Düşünce özgürlüğü tüm kötülüklerin anasıdır " düşüncesine hâkimdir. Özgürlüğün bir kötülük olduğunu düşünmek ve bu düşüncüyü açıklamak da bir yandan ifade özgürlüğü olarak görülmektedir. Anayasamızın 25.maddesinde Düşünce ve Kanaat Özgürlüğü' ne ilişkin düzenlemelere yer verilmiş, 26.maddesinde de Düşüncüyü Açıklama ve Yayma Hürriyetine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 26.madde içerisinde ilk olarak özgürlüğe ilişkin düzenlemelere yer verilirken aynı madde içerisinde devamında ise kısıtlamalara ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. İfade, sözcük anlamı bakımından bir yandan bir söyleyiş olarak tanımlanmakta, felsefi yönden ise dışa vurum olarak tanımlanmaktadır. Düşünce, doğası gereği bir sınırlandırmaya tabi tutulamaz. Salt kişinin iç dünyasında var olan, dış dünyaya yansımamış düşüncelerin engellenmeyeceği ancak dış dünyasına yansması halinde bu durumda sınırlamalara tabi olacaktır (Gözler, 2021: 437).

Anayasamızın 13.maddesinde, hürriyetin özüne dokunulmaksızın, Anayasada belirlenen sebeplerle ve ancak kanun ile sınırlama getirile bileceği hususu düzenlenmektedir. Bir özgürlüğün sınırsız olmasından bahsedilemez. Sınırsız olan düşünce dahi sözcükler veyahut davranışlar ile sınırlı olarak dış dünyaya yansımaktadır. Özgürlüğün sınırlandırılması, Hukuk Devleti ilkesi ile ayrılmayacaktır. Önemli olan, özgürlüğün sınırsız olması değil, önceden bilinen belirli sebeplerle ve ölçülü yapılmasıdır (Gözler, 2021: 329).

2.TANIMLAMALAR

2.1 İfade Özgürlüğünün Tanımı

İfadenin, kelime anlamı ile deyiş, felsefi olarak da tavır olarak dışa vurum olarak tanımlandığını yukarıda izah etmiştik. Bu dışa vurum bazen hareketsiz kalma yolu ile dahi olabilecektir. Anayasa maddesinin düzenlemesinde de bu husus açıkça görülmektedir. İfade Özgürlüğünün temelini oluşturan düşünce, dış dünyaya yansması ile kısıtlamalara tabi olmaktadır.

İfade özgürlüğü ile iki temel hukuki değer korumayı amaçlar. İlk olarak, ifadenin temeli olan düşüncenin oluşumunda bilgiye sınırsız ve kısıtsız ulaşmak, ikinci olarak da bireyin iç dünyasında olgunlaştırdığı düşüncelerini özgürce dışa vurması. Bu serbest düşünce

ortamında azınlık düşünceleri çoğunluğa dönüşebildiği gibi çoğunluk düşünceleri de azınlığa düşebilecektir (Erdoğan, 2023: 8).

İfade özgürlüğü ile özgürlük ve hak kavramları arasındaki ilişkiye bakıldığında özgürlük, bireyin bir şeyi yapma veya belirli bir şekilde davranma konusunda başkaca bireylere zarar vermeksizin kendi özgür iradesine göre karar verebilmesi olarak tanımlanmaktadır. En basit haliyle haklar ise mevcut bir hukuk düzeni tarafından korunan ve sahibinin bunları kullanıp kullanmama kararına tabi olan menfaatler olarak tanımlanabilir (Ulusoy, 2019: 121).

2.2. Özgürlük ve Hak Kavramı

Hak, sahibinin bir şeye yetkili olduğu, sahibinin iddiasının meşru ve tartışılmaz olduğu şekli ile ifade edilebilir (Erdoğan, 2003: 140). Hak, özgürlüğün somutlaştırılmasıdır (Gözler, 2021: 303). Özgürlüğün tanımlanması ise daha zor olacaktır. Özgürlük, genel bir tanımlama ile kişinin dış engellemeler olmaksızın tercih yapabilmesidir (Erdoğan, 2023: 146). Bireyin istediklerini yapabilmesi kadar istemediklerini yapmaması da değerlidir. Bu düşünce ile de bu tanımlama eksik kalacaktır. Bireyin, çay içme hakkı vardır. Birey evinde veyahut kafeterya da çay içme özgürlüğü bulunmaktadır. Bireyin demleme çay yerine poşet çay içmek zorunda kalması onun özgür olmadığını kabulünü mü gerektirecektir? Felsefi olarak değerlendirdiğimizde bireyin çay içme özgürlüğünün elinden alındığından bahsedilebilir. Şu halde, bireyin istediğini seçme serbestisi olarak tanımladığımızda özgür bir bireyden bahsetmemiz imkânsız olacaktır. Türk Dil Kurumu özgürlüğü “herhangi bir koşulla sınırlanmama, zorlamaya, kısıtlamaya bağlı olmaksızın düşünme ve davranma durumu “ olarak tanımlamaktadır. Şu halde, özgürlüğün bir sınırın olduğu sonucuna rahatlıkla varabilmekteyiz. Felsefi yönden yaklaştığımızda ise içinden çıkılmaz bir hale ulaşmaktayız. Seçme ve seçilme özgürlüğümüzün sınırlarını basılı oy pusulasında da görmekteyiz. Seçmeme özgürlüğü, esasen seçme özgürlüğü olmamaktadır. Seçenekleri seçmemek bir özgürlük olsa da seçme özgürlüğü olmayacaktır. Şu halde, hak ve özgürlükler, seçenekler kadardır.

2.3. İdari Yaptırım

İdare, beşeri faaliyetlerin her alanında görülmekte olan, belirli bir amacın yerine getirilmesi için yapılan örgütlenme veyahut faaliyetin yerine getirilmesi için yapılan planlama olarak tanımlanabilir (Gözler, 2021: 32). Toplum içerisinde yaşamının bir takım kurallara tabi tutulması, toplum içerisinde karışıklığın önlenmesi için birlikte yaşamının gerekliliğidir.

İdare hukuku yaptırımlarını İl Han ÖZAY eserinde “yasaların açıkça yetki verdiği ve yasaklamadığı durumlarda araya yargı kararları girmeden, idarenin doğrudan doğruya bir işlemi ile ve idare hukukuna özgü usullerle uyguladığı müeyyidelerdir” şeklinde tanımlamaktadır (Erdoğan, 2023: 41). Tanımlamadan yola çıkarsak, kamu gücü, belirlilik, tek yanlılık ve hukuka uygunluk özellikleri göze çarpmaktadır. İdari yaptırımın, yargı faaliyeti olmaksızın uygulanması ceza yaptırımı ile arasında ki farklılıklardandır (Aslan, 2009: 175-176).

3. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Düşüncenin özgürce ifade edilmesini korumayı amaçlayan ifade özgürlüğü ve düşüncelerin dış dünyaya özgürce yansımaları sağlayan bir sistemin gerekliliği; bireylerin gerçeklere ulaşma aracı, toplumu oluşturan bireylerin siyasi konularda dâhil olmak üzere karar alma mekanizmalarına katılmaları ve istikrar ve değişiklik arasında ki dengeyi kurucu ve devamını sağlaması nedeniyle zorunludur (Güran, 1969: 64). İfade, felsefi anlamda dışa vurum, sözlü olabileceği gibi bazen bir sanat eseri, bazen bir karikatür, bazen bir metin, bazen bir protesto gösterisi gibi çeşitli hallerde tezahür edebilir.

İfade Özgürlüğü, görüş sahibi olma, bilgi/düşüncelere erişim ve yayma hakları ile yakından ilgilidir (Karan, 2018: 61-70).

Antik Yunan Dönemi'nde, yani M.Ö. 6 ve 5. yüzyıllarda Yunan filozofların özgürce tartışmalara katılması ve fikirlerini beyan etmeleri üzerine İfade Özgürlüğü'nün ilk adımları da atılmıştır. 16.yüzyılda reforma hareketleri ile protestan grupların düşünce ve inanç özgürlüğünü savunmaya başlaması ile birlikte ifade özgürlüğü toplum içerisinde yer edinmeye başlamıştır. Bu hareketin ilk olarak yazılı metne dökülmesi ise 1689 yılında İngiltere'de ' Haklar Bildirisi' ile gerçekleşmiştir. Sonrasında ise 20. Yüzyıla kadar özgürlük adına atılan adımlar neticesinde birçok devlet kendi mevzuatlarında ifade özgürlüğüne yer vermişler ve uluslararası anlaşmalar ile ifade özgürlüğü güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Erdoğan, 2023: 8-10).

4. TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIRLANDIRILMASI

1982 Anayasamızın 13.maddesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeyi içermektedir. Bu düzenleme ve doktrinde ki görüşe göre olağan dönemlerde, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin esaslar (Nohutçu, 2015: 92; Gözler, 2021: 112);

- Sınırlama kanunla yapılır,
- Sınırlama anayasanın ilgili maddesinde belirtilen sebeple bağlı olmalıdır,
- Sınırlama, anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı olmamalıdır,
- Sınırlama, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunmamalıdır,
- Sınırlama, demokratik toplum düzenine aykırı olmamalıdır,
- Sınırlama, Laik Cumhuriyetin ilkelerine aykırı olmamalıdır,
- Sınırlama, ölçülülük ilkesine aykırı olmamalıdır.

2001 yılında yapılan değişiklik, gerekçede belirtildiği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ki ilkeler doğrultusunda yapılmıştır. Ancak, yapılan değişiklik, doktrinde özellikle eleştirilmiş ve hatta bazı yazarlar tarafından bu değişiklik hakkında eserler hazırlanmıştır.

Değişikliğe getirilen eleştirilere geldiğimizde, Anayasada sınırlama sebepleri gösterilmemiş olan bir kısım hürriyetler, örneğin hak arama ve sözleşme hürriyetleri, sınırsız ve mutlak hale gelmiştir. Anayasamızda yer almayan isimsiz hürriyetler de sınırsız hale gelmiştir. Yapılan 2001 değişikliğinden sonra hak ve hürriyetler, ancak o hak ve hürriyet için Anayasanın ilgili maddesinde sayılan sınırlama sebepleri ile sınırlama yapılabileceğinden, Anayasanın ilgili maddesinde sayılan sebeplerden başkaca bir sebeple sınırlandırılması mümkün olmayacaktır (Gözler, 2021). Anayasal sistemimizde aksi ispat edilinceye kadar kişinin masum sayılmasını kabul eden masumiyet karesi ile uluslararası hukukta savaş hali de dâhil olmak üzere korunan işkence yasağı gibi hiçbir şart altında sınırlandırılmayacak olan çekirdek hakların dışında kalan tüm hak ve özgürlükler mevzuata uygun şekilde

sınırlandırılabilir. Bu sınırlamaların usul ve esasları olağan dönemlerde Anayasa'nın 13. maddesinde, olağanüstü dönemlerde ise 15. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 13. Maddesine göre olağan dönem sınırlamaları, kanunla, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun bir şekilde yapılabilir. Olağanüstü yönetim usullerinin yürürlükte olduğu dönemdeki sınırlamalara ilişkin usul ve esasları düzenleyen Anayasa'nın 15. maddesi de kamu otoritelerine sınırsız bir yetki tanımamakta, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına yönelik ölçütleri belirlemektedir. Buna göre OHAL dönemindeki sınırlamalar milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmamalı, durumun gerektirdiği ölçüde olmalı ve çekirdek hak ve özgürlüklere dokunmamalıdır. Nitekim Anayasa Mahkemesi olağanüstü yönetim usullerinin hukuki rejimler olduğunu, bu kapsamda alınan tedbirlerin Anayasa'ya aykırı olmaması gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır (AYM, E.2016/166, K.2016/159, 12/10/2016).

4.1. Olağan Dönemlerde Sınırlandırma

Olağan dönemlerde benimsenen sınırlandırma kriterlerini yukarıda başlıklar halinde sıralamıştık. Şimdi ise bu başlıkları tek tek irdeleyeceğiz.

4.1.1. Sınırlama Kanunla Yapılır

Olağan dönemlerde, sınırlamaya ilişkin Anayasa Mahkemesi' in 6 Eylül 1986 tarihinde vermiş olduğu kararında da belirtildiği üzere “..13. maddenin birinci fıkrasında “kanunla” denilmek suretiyle hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının münhasıran yasama tasarrufuyla mümkün olabileceğine işaret edilmiştir.” sınırlamadan anlaşılması gereken dar anlamda, yani Yasama Organının tasarrufu ile mümkün olabilecektir (T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas: 1985-21 Karar:1986-23 Karar Tarihi: 06.10.1986; Gözler, 2021: 339). Kanun dışında, Yürütme Organı veyahut İdarenin kanun altı norm işlemi ile temel hak ve özgürlüklere sınırlama getirilemez (Nohutçu, 2015: 93). Temel Hak ve Özgürlüklerin, kanunla sınırlanabileceğine ilişkin düzenleme, 13. maddenin yanı sıra, 23., 33., 34., 35., 42.ve 51. maddede de kendisine yer bulmuştur.

Yürütme Organı, temel hak ve özgürlükler alanında Yasama Organı tarafından yapılmış bir düzenlemeye dayanarak, hak ve özgürlük alanında düzenleme yapabilir (Gözler, 2021: 339; Nohutçu, 2015: 93). 1961 Anayasasından beri gelen sınırlamanın kanun ile yapılmasına ilişkin düzenleme, Devletin, hak ve özgürlükleri, kendi faaliyetlerinden dahi korumayı amaçlaması yönünden de değerlidir (Güran, 1969: 402-403).

Nitekim Danıştay 2. Dairesi, 13.02.2024 tarihli kararında, önüne gelen uyuşmazlıkta, 3201 sayılı Kanun'un 83. maddesinin yukarıda anılan 1. cümlesi, 29/01/2016 günlü, 29608 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, Anayasa Mahkemesinin 13/01/2016 günlü, E:2015/85, K:2016/3 sayılı kararıyla; Anayasa'nın 38. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen suçta kanunilik ilkesine ve Anayasa'nın 128. maddesinin ikinci fıkrasında hükme bağlanan kanuni düzenleme ilkesine aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle iptal edilmesi üzerine, yasal dayanaktan yoksun hâle gelen dava konusu işlemde hukuka uyarlık, dava konusu işlemin iptali yönünde verilen İdare Mahkemesi kararında ise sonucu itibarıyla hukuki isabetsizlik görmemiştir (T.C. Danıştay 2. Dairesi, Esas: 2021/2541 Karar: 2024/1583 Karar Tarihi:12.03.2024).

4.1.2. Sınırlama Anayasanın İlgili Maddesinde Belirtilen Sebep Bağlı Olmalıdır

Yasama Organı tarafından, önceden belirlenmemiş kurallar nedeni ile hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının önüne geçilmesine çalışmak üzere yapılan düzenleme, beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Genel sınırlama sebeplerinin ortadan kaldırılması, İsimli Hürriyetlerin sınırsız olmasına, sınırlama nedeni belirtilmemiş olan hürriyetlerin kısmen veyahut tamamen sınırsız olmasına neden olmaktadır (Gözler, 2021: 53-67).

Değişiklik öncesinde, Yüksek Mahkeme, Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkez Kurulu, Merkez Yönetim Kurulu ve Genel Merkez Denetçiler Kurulu üyelerinin görevlerine son verilmesine ve bu organların görevlerini yerine getirmek üzere geçici kurulların oluşturulmasına ilişkin 13.10.2003 günlü, 2003/6256 sayılı Bakanlar Kurulu kararının iptali istemiyle açılan davada itiraz konusu kuralın, Anayasa'ya aykırılık iddiasına ilişkin incelemesinde “..Anayasa'nın 13. Maddesi Yönünden İnceleme:

Anayasa'nın “Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması” başlıklı 13. maddesi genel sınırlama koşullarını belirlemektedir. Maddedeki genel nedenler dışında ayrıca Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel nedenlerle, yasayla yapılacak genel ve özel sınırlamalar, hem Anayasa'nın sözüne, ruhuna ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olacak hem de öngörüldükleri amaç dışında kullanılamayacaktır. Genel sınırlama nedenleri temel hak ve özgürlüklerin tümü için geçerli sayılmıştır.” (T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:1988-32 Karar:1989-10 Karar Tarihi:28.02.1989) genel sınırlama nedenlerinin tüm hak ve özgürlükler açısından geçerli olduğunu belirtmektedir. Ancak, değişiklik sonrasında vermiş olduğu kararında “Anayasa'nın 13. maddesinde, temel hak ve hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlandırabileceği, bu sınırlamanın Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir.

İtiraz konusu kuralla Türkiye Kızılay Derneği'nin yetkili organlarının iradeleri dışında bu organların görevlerine son vermeye ve bunların görevlerini yerine getirmek üzere geçici kurullar oluşturmaya yürütmenin yetkili kılınması Anayasa'nın 33. maddesinin güvence altına aldığı dernek kurma özgürlüğü alanına yapılmış açık bir müdahale niteliğindedir. Böyle bir müdahalenin her şeyden önce Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilen nedenlerden birine dayandırılmış olması gerekir. Oysa itiraz konusu kural Anayasa'nın 33. maddesinde belirtilen sınırlama nedenlerinden herhangi birine dayanmamaktadır.” şeklinde ki kararında, Anayasanın 33. Maddesinde sayılan nedenlerden milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebeplerinden olmadığı gerekçesi ile itirazın reddine karar vermiştir.

4.1.3. Sınırlama Anayasanın Sözüne Ve Ruhuna Aykırı Olmamalıdır

Bu düzenlemede, yapılacak sınırlamanın Anayasanın sözü ve ruhuna aykırı olamayacağı belirlenmiştir. Anayasanın sözünden anlaşılması gereken lafzına uygunluk olarak anlaşılacaktır (Atar, 2005: 122). Anayasada bazı hak ve hürriyetler tanımlamakla yetinilmemiş aynı zamanda, yasama organının kanunla sınırlayamayacağı alanlarda belirlenerek ek güvenceler getirilmiştir (Gözler, 2021: 352). Anayasanın 28.maddesinin 1.fıkrasında Basın Hürriyeti hakkında yapılan düzenlemede bir ek güvence tanınmıştır. Buna göre basın sansür edilemez.

Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkez Kurulu, Merkez Yönetim Kurulu ve Genel Merkez Denetçiler Kurulu üyelerinin görevlerine son verilmesine ve bu, organların görevlerini yerine getirmek üzere geçici kurulların oluşturulmasına ilişkin 13.10.2003 günlü,

2003/6256 sayılı Bakanlar Kurulu kararının iptali istemiyle açılan davada itiraz konusu kuralın, Anayasa'ya aykırılık iddiasını ciddî bulan Mahkeme, iptali için başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi, "...Anayasa'nın 13. maddesinde, temel hak ve hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği, bu sınırlamanın Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir. İtiraz konusu kuralla Türkiye Kızılay Derneği'nin yetkili organlarının iradeleri dışında bu organların görevlerine son vermeye ve bunların görevlerini yerine getirmek üzere geçici kurullar oluşturmaya yürütmenin yetkili kılınması Anayasa'nın 33. maddesinin güvence altına aldığı dernek kurma özgürlüğü alanına yapılmış açık bir müdahale niteliğindedir. Böyle bir müdahalenin her şeyden önce Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilen nedenlerden birine dayandırılmış olması gerekir. Oysa, itiraz konusu kural Anayasa'nın 33. maddesinde belirtilen sınırlama nedenlerinden herhangi birine dayanmamaktadır...Açıklanan nedenlerle, itiraz konusu kural Anayasa'nın 13. ve 33. maddelerine aykırıdır ve iptali gerekir." (T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:2004-52 Karar:2004-94 Karar Tarihi:13.07.2004) karar verilmiştir. Görüleceği üzere, yapılacak olan sınırlama, Anayasada belirtilen sınırlama nedenleri ile bağlı kalmalıdır. Bunun yanında, Anayasada belirlenen kuralların aksine de düzenleme yapılamayacaktır.

Anayasa'nın ruhu ise Anayasa'nın tamamı ve ondan çıkan anlamdır. Bu kavramın tanımlanması için genellikle Anayasa Mahkemesi kararları irdelenmektedir. Anayasa, kanun koyucunun hak ve hürriyeti düzenlerken müdahale edemeyeceği konuları da belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesi, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesi ile 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 163.maddesinin iptali için yapılan başvuru hakkında;

"sulh ceza mahkemesine gönderilen iddianamelerde, asliye ve ağır ceza mahkemelerine gönderilen iddianamelerden farklı olarak sanığa yüklenen eylemin ve bunun hukuksal niteliğinin belirtilmesi zorunluluğu aranmayarak bir sınır getirilmiş, savunma hakkının gerektiği şekilde, etkin ve amacına uygun olarak kullanılması zorlaştırılmıştır.

Anayasa'nın 13. maddesine göre temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ancak ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olup, Anayasa'nın 36. maddesinde böyle bir sınırlandırma öngörülmemiştir.

Niteliği ne olursa olsun kişiye yöneltilen bir suçlamaya karşı savunma hakkının sağlanması bakımından suçların hafif ya da ağır veya sulh, asliye ve ağır cezalı olması gibi bir ölçüye göre farklılık oluşturulması kabul edilemez.." (T.C. Anayasa GK.GENEL KURUL Esas:2000-48 Karar:2002-36 Karar Tarihi:20.03.2002) gerekçesi ile düzenlemenin adil yargılanma hakkının engellendiği görüşü ile düzenlemeyi Anayasaya aykırı bularak iptaline karar vermiştir.

4.1.4. Sınırlama, Temel Hak ve Hürriyetlerin Özüne Dokunmamalıdır

Hakkın varlığı kural, sınırlama ise istisna olmalıdır (Atar, 2005: 127). Sınırlandırma, hakkı yok etmeye yönelik değil, hakkın kullanımını daraltmaya yönelik olmalıdır. Anayasanın 33.maddesine göre dernek kurmak, önceden bir izne tabi değildir. Dernek kurma özgürlüğü, derneğin kuruluşu, derneğin tüzüğünün oluşturulması, değiştirilmesi, organların belirlenmesi gibi kriterleri kapsamaktadır. 5253 sayılı Dernekler Kanunu' nun, 27.maddesinin 3.fıkrasının son cümlesinde, Bakanlıkça yapılan denetim sırasında suç işlediği tespit edilen organ üyeleri ile personelin yerine, haklarında ki karar kesinleşinceye kadar Bakanlıkça görevlendirme yapılacağı düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi, ilgili düzenlemenin iptali yönünde yapılan başvuru hakkında;

“..dernek organlarındaki görevlerinden uzaklaştırılan üyeler veya diğer ilgili personelin yerine, kesin hükme kadar öncelikle dernek üyelerinden olmak üzere, İçişleri Bakanı'nca görevlendirme yapılması dernek kurma özgürlüğüne Anayasa'nın 33. maddesinde öngörülmeleyen bir müdahale oluşturmaktadır.” gerekçesi ile Anayasaya aykırı olduğu tespit etmiş ve ilgili maddenin iptaline karar vermiştir (T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas: 2005-8 Karar: 2006-2 Karar Tarihi: 05.01.2006).

Gözler eserinde, 2001 yılında yapılan değişiklik ile eklenen bu kriterin, belirgin olmaması, objektiflikten uzak bir kriter olması, teorik olarak tutarlı olmaması ve kriterin kabulü halinde bazı sınırlamaların yapılamayacağı nedeni ile eleştirmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin bu kriteri, en son uygulaması gereğinden bahsetmektedir (Gözler, 2021: 387-390).

4.1.5. Sınırlama, Demokratik Toplum Düzenine Aykırı Olmamalıdır

Demokratik toplumlar, kişilerin temel hak ve hürriyetlerine saygılı ve bunun yanında bu hakları korumayı amaçlayan toplumlardır. Demokratik toplumlarda devletin görevi, temel hak ve hürriyetlerin gözetimi ve gelişimini sağlamaktır. Anayasa Mahkemesi kararlarından çıkartılan sonuca göre temel hak ve özgürlükleri sınırlayan müdahale zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı karşılamalı ve başvurulabilecek en son çare olmalıdır. Bu koşulları taşımayan bir tedbir, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun bir tedbir olarak değerlendirilemez. Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan demokratik toplum düzeninin gereklerinden olma kriteri, sınırlamanın demokratik bir toplumun zorunlu bir toplumsal ihtiyacını karşılanması amacıyla yönelik olmasını ifade etmektedir. Maddenin gerekçesinde de uluslararası sözleşmeler veya bildirimlerinde bu kıstası kabul ettiği belirtilmektedir. Doktrinde, demokratik toplum düzeninin hangi demokratik toplum olduğu konusunda tartışmalar vardır. Gözler, eserinde yer verdiği bir Yüksek Mahkeme kararında, 1982 Anayasasında benimsenen demokrasi anlayışını benimsediğini başka bir kararında da çağdaş batılı demokrasiyi kabul ettiğini, ancak, bu tartışmanın yersiz olduğunu belirtmektedir. Yazara göre, hangi demokrasi sorusunun cevabının kısaca “demokrasi” olduğunu belirtmektedir (Gözler, 2021: 377-378). Anayasa Mahkemesi, 13.10.2021 tarihinde vermiş olduğu kararında, kriterle ilgili “..Anayasa'nın 13. maddesi uyarınca temel hak ve özgürlüklerine yönelik sınırlamaların demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olması, bir başka ifadeyle demokratik toplumda zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılaması gerekir..” şeklinde izahata yer vermektedir (T.C. Anayasa GK.Genel Kurul Esas:2018-93 Karar: 2021-69 Karar Tarihi: 13.10.2021). Aynı binada oturan seçmenlerin, aynı seçim bölgesinde olmakla birlikte farklı sandıklarda oy kullanabilmesine ilişkin 13.03.2018 tarih ve 7102 Sayılı Kanun ile 298 sayılı kanunda yapılan değişikliğin Anayasaya aykırılığı konusunda yaptığı incelemede “..Öze dokunma yasağını ihlal etmeyen müdahaleler yönünden gözetilmesi öngörülen demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı, öncelikle ilgili hak yönünden getirilen sınırlamaların demokratik toplum düzeni bakımından zorunlu ya da istisnai tedbir niteliğinde olmasını, başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem olarak kendisini göstermesini gerektirmektedir. Demokratik toplum düzeninin gereklerinden olma, bir sınırlamanın demokratik bir toplumda zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın karşılanması amacıyla yönelik olmasını ifade etmektedir. “şeklinde ki belirlediği kriterin Gözler'in görüşüne yakın olduğu görülmektedir (T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas: 2018-69 Karar: 2018-47 Karar Tarihi: 31.05.2018).

4.1.6. Sınırlama, Laik Cumhuriyetin İlkelerine Aykırı Olmamalıdır

Laik, sözlük anlamında, din işlerini devlet işlerine karıştırmayan, ayrı tutan olarak tanımlanmaktadır. Laik Cumhuriyet' in önemi defalarca vurgulanmıştır. Eski Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER' in, mesajında da belirttiği gibi yalnızca din ve devlet işlerinin ayrılması olarak tanımlanmamalıdır. “*Lâiklik, yalnızca din ve devlet işlerinin ayrılması değil, yurttaş olmaktan ulus olmaya kadar, duygu ve düşüncede, yönetim ve yaşamda çağdaş tutum, bilimsel yöntem ve akılcı yaklaşımı öngören bir dünya görüşü ve yaşam biçimini benimsemektir.*” (<https://www.tccb.gov.tr>). Laik Cumhuriyetin İlkeleri bir sınırlama olarak değil, sınırlamanın sınırı olarak kabul edilmelidir (Gözler, 2021: 393).

9.2.2008 günlü, 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un;

A - 1. maddesiyle 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10 uncu maddesinin dördüncü fıkrasına “bütün işlemlerinde” ibaresinden sonra gelmek üzere eklenen “ve her türlü kamu hizmetinden yararlanılmasında” ibaresinin,

B - 2. maddesiyle 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 42 nci maddesine altıncı fıkradan sonra gelmek üzere eklenen “Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir.” Biçimindeki Anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile yapılan başvuruda, Yüksek Mahkeme, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 4. Dairesinin 29.6.2004 tarihli ve Büyük Dairenin 10.11.2005 tarihli Leyla Şahin kararlarında, sözleşmecî devletlerin dinsel sembollerin kullanımına ilişkin düzenlemeleri söz konusu olduğunda takdir hakkının geniş olduğunu, bu konuyla ilgili kuralların ulusal geleneklere bağlı olarak bir ülkeden diğerine değişiklik arz etmesi ve “başkalarının haklarını koruma”nın ve “kamu düzeni”nin gerekleri konusunda Avrupa'nın ortak bir anlayışı bulunmamasının bunu zorunlu kıldığını, başörtüsünün yasaklanmasının Türkiye'nin koşulları dikkate alındığında “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” ile “kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması” bakımından demokratik bir toplumda zorunlu bir tedbir niteliğinde olduğunu kabul etmiştir. 15.2.2001 tarihli Dahlab-İsviçre kararında türban taktığı için ilköğretim kurumlarında öğretmenlik yapması engellenen öğretmenin başvurusunu reddederken, türbanın cinsiyetler arası eşitlik ilkesiyle bağdaşması güç olan dini bir simge olduğunu, buna izin verilmesinin diğer dinlerin giyim sembollerinin de kullanımını beraberinde getireceğini, okullarda devletin tarafsızlığını tehlikeye düşüreceğini ve yasaklamanın altında önemli bir kamu yararının bulunduğunu, sonuç olarak öğretim faaliyetinde başörtüsü takma yasağının başkalarının hak ve özgürlüklerinin, kamu güvenliğinin ve kamu düzeninin korunması amacıyla orantılı ve demokratik bir tedbir olduğunu ifade etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 3. Dairesinin 31.7.2001 ve Büyük Dairenin 13.2.2003 tarihli Refah Partisi kararlarında da başörtüsü takma özgürlüğünün başkalarının hak ve özgürlüklerinin, kamu düzeni ve güvenliğinin korunması gereğiyle çatışması durumunda sınırlanabileceğini, laiklik ilkesine saygı gösterilmemesi şeklindeki bir tutumun sözleşmeden yararlanamayacağı, üniversitelerde çoğunluğa mensup dinin gereklerini yerine getirmeyen ya da başka dinlere mensup öğrenciler üzerinde baskı kurulmasını engelleyecek önlemlerin sözleşmeye uygun olduğu, laik üniversitelerde çeşitli inançlara mensup öğrencilerin barış içinde bir arada yaşamalarını ve dolayısıyla da kamu düzeni ve başkalarının inançlarının korunmasını teminen söz konusu dine ilişkin ritüel ve sembelleri sergilemenin yeri ve şeklini belirleme hususunda sınırlamalar öngörülebileceği kabul edilmiştir.*

Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları gözetildiğinde, Anayasa'nın 10. ve 42. maddelerinde yapılan düzenlemenin, yöntem bakımından dini siyasete

alet etmesi, içerik yönünden de başkalarının haklarını ihlale ve kamu düzeninin bozulmasına yol açması nedeniyle laiklik ilkesine açıkça aykırı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.” Gerekçesi ile anılan düzenlemeleri Anayasaya aykırı bulmuştur (T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:2008-16 Karar: 2008-116 Karar Tarihi: 05.06.2008).

4.1.7. Sınırlama, Ölçülülük İlkesine Aykırı Olmamalıdır

Anayasanın 13.maddesine belirlenen bu ilke bünyesinde, elverişlilik, gerekli ya da zorunlu olma ve orantılı olma şeklinde üç unsuru içermektedir (Nohutçu, 2015: 96).

Elverişlilik ilkesi içeriğinde, sınırlamanın amaca hizmet etmesi gerekliliğinde bahsedilmektedir (Gözler, 2021: 358). Örnek olarak, Yaşama hakkının ihlali yani bir kişinin kasten öldürülmesi halinde, müebbet hapis cezası yerine, kitap okuma gibi alternatif cezalar verilmesine ilişkin düzenleme elverişli olmadığı gerekçesi ile iptal edilecektir.

Sınırlama için başvuru aracının yalnızca elverişli olması yeterli değildir. Bununla birlikte amaca ulaşmada gerekli olması da gerekmektedir. Düzenleme ile yapılmak istenenin, daha yumuşak bir araçla gerçekleştirilmesi mümkünse bu araca başvurulmalıdır. Hak ve özgürlüğü sınırlandırmadan ya da daha az sınırlayıcı bir önlemlerle aynı sonuca varmak mümkünse, başvuru araç “gerekli” değildir (Gözler, 2021: 359).

Orantılılık unsuruna göre, sınırlama sonucu ilgisine yüklenen yükümlülüklerin, onun için tahammül edilemez boyuta ulaşmamalıdır. Başka bir anlatımla, kullanılan sınırlama aracının ilgisinde yarattığı kayıp ile sınırlandırma ile elde edilmesi beklenen toplumsal fayda arasında bir denge bulunmalıdır (Gözler, 2021: 360).

Anayasa Mahkemesi, 09.06.2011 tarihli kararında, 576 sayılı Kanun’un 8. maddesiyle değiştirilen 13.maddesinin ikinci fıkrası ile yapılan, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından yapılan uyarıya rağmen reklam geliri üst kurul payını süresinde ödemeyen yayın kuruluşlarının yayın izinlerinin iptaline ilişkin düzenlemenin Anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile yapılan başvurunun;

“..Eylem ile yaptırım arasında bulunması gereken adil denge, “ölçülülük ilkesi” olarak da adlandırılmakta ve bu ilkenin alt ilkelerini de, elverişlilik, zorunluluk ve orantılılık ilkeleri oluşturmaktadır. “Elverişlilik ilkesi”, öngörülen yaptırımın ulaşılmak istenen amaç için elverişli olmasını, “zorunluluk ilkesi” öngörülen yaptırımın ulaşılmak istenen amaç bakımından zorunlu olmasını ve “orantılılık ilkesi” ise öngörülen yaptırım ile ulaşılmak istenen amaç arasında olması gereken orantıyı ifade etmektedir.

İtiraz konusu kuralla öngörülen yayın izni ve lisansın iptali yaptırımı ile reklam geliri üst kurul payının zamanında ödenmesinin amaçlandığı kuskusuzdur. Bu çerçevede, söz konusu yaptırımın hedeflenen amaca ulaşma bakımından elverişli olduğu söylenebilir ise de itiraz konusu kuralın yer aldığı maddede, geciken ödemeler için 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerinin uygulanacağını özel olarak düzenlendiği de gözetildiğinde, bu yolla tahsili mümkün olan bir alacak nedeniyle özel radyo veya televizyonun yayın izni ve lisansının iptal edilmesinin Üst Kurul alacağının tahsili bakımından zorunlu olduğundan söz edilmesi olanaklı olmadığı gibi, bu yaptırım ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir orantı da bulunmamaktadır. Bu durum ise yaptırımı konu eylem ile yaptırım ilişkisinde ölçülülük ilkesinin ihlali sonucunu doğurmakta ve hukuk devleti ilkesine aykırılık oluşturmaktadır..” gerekçesi ile ölçülü olmadığı kanaatiyle iptaline karar vermiştir (Anayasa. Genel Kurul, Esas No: 2010/91, Karar No: 2011/98, Karar Tarihi: 09-06-2011).

4.2. Olağanüstü Hallerde Sınırlandırma

Anayasamızın 15.maddesinde, Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla ve durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin, Anayasada belirlenen güvencelere aykırı bir şekilde sınırlandırılabilceği, hüküm altına alınmıştır. Birinci fıkrada yer alan bu düzenleme ile birlikte ikinci fıkrasında ise kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamayacağı, kimsenin din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bu nedenle suçlanamayacağı, suç ve cezaların geriye doğru yürütülemeyeceği ve son olarak da masumiyet karinesinin korunması hakkında düzenleme yapılmıştır.

Düzenlemede Anayasada belirlenen güvenceler dışında bir düzenleme yapılabilmesi için, belirli şartlar altında, Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmeksizin, ölçülü ve son olarak çekirdek alana dokunmama şartları birlikte gerçekleşmelidir (Gözler, 2021: 398).

5. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN İDARİ YAPTIRIMLARLA SINIRLANDIRILMASI

AİHS'nin 10. Maddesinin 1.fıkrası, ifade özgürlüğünün herkesin hakkı olduğunu, bu hakkın korunması ve kullanılmasını ifade etmektedir:

“ Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir. “

İfade hürriyetinin unsurlarından bahsetmemiz gerekmektedir. Birinci fıkra, ifade özgürlüğünün üç unsurunu teminat altına almaktadır. Bunlar, başka bilgi ve düşüncelere ulaşma, düşünce sahibi olma ve sahip olduğu bilgi ve düşünceleri açıklama. Özgür bir biçimde bilgi edinebilme, düşüncenin oluşum sürecinin öncesini kapsamaktadır. Bireylerin, düşünce sahibi olmaları veyahut var olan düşüncelerini geliştirebilmesi için özgür bir biçimde bilgiye ulaşmaları gerekmektedir. Düşüncenin oluşumunda dış dünyanın etkisi yadsınamaz. Birey, özgürce ulaştığı bilgi ve düşünceleri, kendi dünyasından geçirerek neticelendirdiği kazanımları bireyin düşüncelerini oluşturacaktır. Sonunda, birey bu düşüncelerini özgürce dış dünyaya yansıtacaktır. Bu da ifade hürriyetinin son unsuru olan ifadenin açıklanmasıdır (Bahçe ve Demir, 2017: 41-80).

AİHS'nin 10. Maddesinin 2. fıkrası ise devletlerin bu hakkı kullanılmasına müdahale edebileceğini, bunu hangi şartlarda yapabileceğinin sınırlarını çizmektedir:

“Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.”

Sözleşme, ifade hürriyetine sınırlama getirebilecek olan halleri sıralamıştır. Şu halde, Ulusal Mahkemeler, ifade özgürlüğüne müdahale şansı tanıyan herhangi bir yasal hükmünü uygulamaları söz konusu olduğunda, söz konusu hükmün korumakta olduğu değer ya da yararı saptamak ve bu değer ya da yararın 2. fıkrada sayılanlardan biri olup olmadığını denetlemekle yükümlüdür. Ancak bu denetim sonucunda yanıt olumlu ise Mahkemeler o hükmü ilgili kişiye uygulayabilecektir.

1982 Anayasası ifade hürriyetini, AİHS'ne benzer bir şekilde iki ayrı maddede düzenlemiştir. Anayasasının 25. maddesinde sözleşmenin 9. Maddesine benzer bir biçimde “düşünce ve kanaat hürriyeti”, 26. maddede ise sözleşmenin 10. maddesine benzer bir biçimde, “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” ne ilişkin esaslar belirlenmiştir. İfade özgürlüğü, 1982 Anayasasının 26.Maddesinde : “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak: açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir... Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.” , 15.Maddesinde; “..... kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.” şeklinde tanımlanmaktadır.

2001 yılında yapılan değişiklikler ile Anayasamızın 26.maddesinde yer alan “..Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kağıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar..” hükmü çıkartılarak, 26. maddesinin ikinci fıkrasına “Bu hürriyetlerin kullanılması,” ibaresinden sonra gelmek üzere “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması,” ibareleri eklenmiş ve maddeye son fıkra olarak “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.” metni eklenmiştir.

2001 yılında Anayasamızın 13.maddesinde yapılan değişikli öncesi, “..Madde 13 - Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağliğin korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.” şeklindedir. 13. madde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması sistemini belirleyen bütün diğer maddelerde düzenlenen temel hak ve hürriyetlere uygulanabilir çerçeve bir madde niteliğinde iken, bu maddede yapılan değişiklik ve yapılan diğer değişiklikler neticesinde özel sınırlama sebepleri artmış ancak genel sınırlama sebebi nihayete ermiştir (Gözler, 2001: 53-67). Değişiklik öncesi sayılan dokuz neden Değişiklik sonrası düzenleme, “..Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz” şeklindedir.

Yapılan değişiklik, doktrinde sıkça eleştirilmiştir. Kemal Gözler, 26.madde kapsamında, düzenlemenin özgürlükçü olmaktan çok daha yasadışı bir hale geldiği konusunda eleştirmektedir (Gözler, 2001). Bunun yanında, bir kısım yazarlar ise Anayasanın 13. Maddesinde yapılan değişiklik ile birlikte, değişiklik öncesinin aksine sınırlama nedenlerinin ve olanaklarının değil, kanun koyucunun sınırlama yetkisine sınır getirilmesi esasına dayanan özgürlükçü bir anlayış tarzının hâkim olduğu görüşünü savunmaktadır. Genel bir sınırlama

maddesi olmaktan çıkarak, genel bir koruma maddesi haline geldiğini savunmaktadırlar (Sağlam, 2001). Yapılan bu değişiklik sonrasında artık, yasama organının takdirine bağlı genel bir sınırlama nedeninin kalmadığını savunmaktadırlar. İki yazarın da haklı olduğu husus, genel bir sınırlama maddesinin bulunmaması özgürlükçü bir yaklaşım olarak kabul edilebilirken, 26.maddede yapılan değişiklik ile birlikte sınırlama nedenlerinin artırıldığı da görülmektedir.

Bireyler, düşüncelerini dış dünyaya, sözlü veyahut yazılı bir metin ile yansıtabileceği gibi her türlü siyasal, kültürel, sosyal, sanatsal bir aktarımla yansıtabileceği gibi hareketsiz dahi yansıtabilirler. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ihlal başvurularına yönelik incelemelerini, müdahalenin kanuniliği, meşru amaç kriteri ve demokratik toplumlarda gereklilik ve ölçülülük kriterleri ekseninde incelemektedir (Şen, 2017: 20-21). AİHM, 28 Eylül 1999 tarihli, 22479/93 sayılı Öztürk-Türkiye kararında, tartışmalı koşullarda Diyarbakır Cezaevinde ölen İbrahim Kaypakkaya' nın biyografisi niteliğinde kitabın yazarının mahkûmiyetine karar verilmesi üzerinde yapılan başvuruda, ilgili kitapta yer alan ifadelerin, şiddet, kin veya nefrete tahrik olarak nitelendirilemeyeceğini, bunun yanında, kitaplara el konulmasının ise izlenilen meşru amaca uygun acil bir toplumsal ihtiyaç olmadığı yönünde karar vermiştir (Şen, 2017: 25). Yine, 08.07.1999 tarihinde, 24735/94 sayılı Sürek-Türkiye davasında, olayları farklı bakış açısından öğrenme hakkının, terör örgütünün siyasi kanat temsilcisinin fikirlerini içerse dahi korunması gerektiğine karar vermiştir (Şen, 2017: 45). AİHM, 08.10.2008 tarihli, 33629/06 sayılı kararında sembol taşıma ve teşhir etme eyleminin, 25594/94 sayılı 25.11.1999 tarihli kararında av borusuna üfleme ve bağırma şeklinde ki davranışların, 39013/02 sayılı ve 18.03.2003 tarihli kararında yolda oturma şeklinde ki davranışın, 10737/84 sayılı 24.05.1998 tarihli kararında resim sergisinin bir ifade olduğunu ifade özgürlüğü kapsamında kaldığına karar vermiştir. Benzer bir şekilde, Anayasa Mahkemesi, açlık grevinin, ifadenin yansıma şekli olduğu yönünde bir karar vermiştir (Şen, 2017: 61-64). Hem ulusal hem uluslararası Mahkeme kararında görüleceği üzere ifade, yalnızca sözlü veyahut yazılı metinler olarak değerlendirmemelidir. Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararlarında görüleceği üzere ifadenin dışa yansımaları çeşitli şekillerde olabilmektedir.

5.1. Yaptırım Kavramı

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, yaptırım kavramının kelime anlamı olarak; “Yasaya, kurala karşı yapılan aykırı davranışlara verilen ceza” olarak tanımlanmaktadır. Yaptırım, bireylerin toplum halinde yaşama gereklerine uygun olarak belirlenen kurallara uymamaları halinde, kurala uygun davranmaları için kamu gücü ile zorlanmalarıdır. Borcunu ödemeyen bir bireyin, banka hesabında bulunan paraların, İcra Müdürlükleri vasıtasıyla el koyularak alacaklısına ödenmesi özel hukuk yaptırımı olarak örneklendirilebilir. Bunun gibi alkollü araç kullanarak kural ihlali yapan bir sürücünün, ehliyetine geçici süreli el konulması işlemi de kamu hukuku yaptırımı olarak örneklendirilebilir (Erdoğan, 2023: 37-38).

5.2. Ceza Hukuku Açısından Yaptırım Kavramı

Yasayla, suç oluşturduğu belirlenen eylemleri gerçekleştiren bireylerin, bu eylemlerinin yargı kararları ile sabit olması karşılığında haklarında ceza hukuku yaptırımları uygulanacaktır (Ercan, 2007: 369-370). Ceza hukuku yaptırımları 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda gösterildiği üzere hapis ve adli para cezalarıdır. Ceza Hukuku anlamında, yaptırımın uygulanması için yargı kararına ihtiyaç bulunmaktadır.

5.3. Adli-İdari Yaptırım Ayrımı

İdare hukuku bakımından yaptırımlar birer idari işlemdir. İdare, toplu halde yaşamının gereklerine göre, kamu düzeni, kamu sağlığı, kamunun güveni vb benzer konularda yaptırımlar uygulayabilir. Adli Yaptırımlar ise kanunda ön görülen eylemi gerçekleştirilen birey hakkında yargı organı tarafından tayin edilen yaptırımlardır. Görüleceği üzere, yaptırım kararını veren merci idari yaptırımlarda idare iken, adli yaptırımlarda yargı organıdır. Bunun yanında, idari yaptırımlar, adli yaptırımlar gibi bir ceza olarak nitelendirilemez. İdare, Anayasamızın 38.maddesinde açıkça belirtildiği üzere kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz.

5.4. İdari İşlem ve Yaptırım Kavramı

İdari yaptırımların genel kaynağı idari işlemlerdir (Erdoğan, 2023: 44). İdari yaptırımların uygulanmalarında yargıya özgü usuller değil idari usuller geçerli olacaktır. Bu sebeple İdari yaptırım kavramı irdelenirken, idari işlemin tanımlanması da gerekmektedir.

5.4.1. İdari İşlem ve Unsurları

İdari işlemin, mevzuat ve doktrinde tek bir tanımı bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi 1976'da vermiş olduğu kararında, idari işlemi, “..Bir tasarruf veya kararın idari işlem sayılabilmesi için, o tasarruf veya kararın bir kamu kurumunca ya da idare örgütü içinde yer alan bir idari makamca verilmiş olması ve idarenin idare hukuku alanında gördüğü idari faaliyetlerle ilgili bulunması gerekir. Başka bir deyimle bir kamu kurumunun kamu hizmetleriyle veya bu hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili kararları idari nitelik taşıyan kararlardır.” şeklinde tanımlamaktadır (T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas: 1976-1 Karar: 1976-28 Karar Tarihi: 25.05.1976). Görüleceği üzere, idari makamlar tarafından alınma ve idari faaliyetin yürütülmesi için alınma unsurları göze çarpmaktadır. Lakin sadece idari makam ve idari faaliyet üzerinden yapılan bir tanımlama da eksik kalacaktır. İdarenin bir takım özel hukuk işlemleri de mevcuttur. Ayrıca, Danıştay'ın bir kararında bahsedildiği üzere İdarenin düzenleyici işlem yapma yetkisi de bulunmaktadır (T.C. Danıştay 4.Daire Esas: 2022-5136 Karar: 2022-7555 Karar Tarihi:05.12.2022). İdari İşlemler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından kamu hukuku kuralları uyarınca, kamu gücü ile donatılmış, tek taraflı irade açıklaması ile tesis edilen ve resen uygulanabilir nitelikte olan hukuki tasarruf olarak da tarif edilebilir (Erdoğan, 2021: 44-47; Günday, 2003: 10-110; Gözler, 2021: 717-720).

5.4.1.1. Yetki Unsuru

İdari işlemin bu unsuru, işlemi yapan makamın ehliyeti ile alakalıdır. İdari işlemin özü olan irade açıklamasının, hangi kişi, kişilik veya kişiler tarafından yapılacağı hususu, idari işlemin yetki unsurunu oluşturur (Gözler, 2021: 845). Örneğin, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 138.maddesine göre görevden uzaklaştırma kararını; atamaya yetkili amirler, Bakanlık ve genel müdürlük müfettişleri, İllerde valiler, İlçelerde kaymakamlar verebilecektir.

5.4.1.2. Şekil Unsuru

İdari işlemler kural olarak yazılı şekle tabidir. Anayasamızın 125.maddesinde idari işlemlere karşı açılacak davalarda sürenin yazılı bildirim tarihinden itibaren başlayacağı düzenleme altına alınmıştır. İdari işlemde, Teziç' in eserinde belirttiği üzere “şekil işlemin

maddi varlığıdır”, özel hukuktan farklı olarak şekil serbestisi yoktur (Gözler, 2021: 938). Anayasanın 40/2. maddesi uyarınca yasama, yürütme ve yargı organlarının, idari makamların ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının işlemlerinde, bu işlemlere karşı başvurulacak idari mercileri ve kanun yollarıyla sürelerini belirtmesi zorunludur. Nitekim Danıştay, 13.03.2023 tarihli kararında “*Yüksek Disiplin Kurulunca, Devlet memurluğundan çıkarma cezası ile cezalandırılması teklif edilen ilgiliye 657 sayılı Kanun’un 129. maddesi uyarınca usulüne uygun olarak son savunma hakkı tanınması gerektiği açık olup, uyumsuzluk konusu olayda, hakkında Devlet memurluğundan çıkarma cezası teklif edilen davacı hakkında Yüksek Disiplin Kurulunca 657 sayılı Kanun’un 129. maddesine göre son savunması alınmadan tesis edildiği görülen dava konusu işlemde hukuka uyarlık*” usulüne uygun savunma hakkı tanınmadığı gerekçesi ile Yerel Mahkeme kararının bozulmasına karar vermiştir (T.C. Danıştay 12. Daire Esas:2021-401 Karar: 2023-1090 Karar Tarihi:13.03.2023, Sinerji Mevzuat).

5.4.1.3. Sebep unsuru

İdareyi, işlem yapmaya iten neden işlemin sebep unsuru teşkil eder. İdarenin, işlemi yapma yetkisinin yanında, işlemi yapması için sebebi de olmalıdır. Sebep unsuru, işlemin tesisinden önce var olan ve idareyi, belirli bir işlem irade neticesinde işlem tesisine yönelten hukuki veya fiili durumdur (İDDK., E. 2007/1800 K. 2011/267 T. 21.04.2011). Örneğin, Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu’ nun 8/A maddesi hükmü gereğince, kumar oynanan yerler, İdarece kapatılır. İdarenin kapatma kararını almasına sebep kumar oynanmasıdır.

5.4.1.4. Konu unsuru

İdari işlemin konu unsuru, idari işlemin doğurduğu hukuki değişiklik olarak tanımlanır (Gözler, 2021: 1045). Bir memurun atanmasında, memurun atanması konu unsuruna örnek verilebilir.

5.4.1.5. Amaç unsuru

İdare hukukunda amaç; idarenin, yapmış olduğu idari işlem sonucunda ulaşmak istediği sonuçtur. İdarenin, işlemlerinde genel amacı kamu yararadır (Nohutçu, 2015: 316).

5.5. İfade Özgürlüğünü Kısıtlayan İdari Yaptırım Türleri

5.5.1. İdari Para Cezaları

İdari Para cezaları, 5237 sayılı Ceza Kanunu kapsamında verilen Adli para Cezasından farklıdır. İdari işlem olma özelliğini gösteren İdari para cezası, kanunla önceden öngörülmüş ve doğrudan idare tarafından uygulanabilmektedir (Erdoğan, 2023: 76-77). İdari para cezalarının ödenmemesi halinde hürriyeti bağlayıcı cezaya dönüştürülmez, bireyin mal varlığı üzerinde etki göstermektedir ve idari para cezaları adli sicile işlemez (Berber, 2017: 5). İdari para cezaları, Anayasa ve Türk Ceza Kanununda yer alan cezaların şahsiliği ilkesi gereğince şahsidir. Hakkında İdari para cezası yaptırımı uygulanan bireyin vefat etmesi halinde, her ne kadar kamu alacağı olsa da mirasçılar bu cezadan sorumlu tutulmaz (T.C.Danıştay İd. İdari Dava Daireleri Kurulu Esas: 2006-2914 Karar: 2007-1316 Karar Tarihi: 31.05.2007).

İdari para cezası, maktu belirlenebileceği gibi (Kabahatler Kanunu 40/1 maddesi) nispi miktar olarak da belirlenebilir (5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu 3/11.maddesi). Lakin bir eylemin, Ceza Hukuku kapsamında bir yaptırım karşılığının olması halinde, ‘non bis in idem’ kuralı gereğince aynı eylem neticesinde iki ayrı ceza verilemeyeceğinden idari para cezası uygulanmayacaktır.

İdari para cezalarına karşı yargı yolu, İdari para cezası ve mülkiyetin kamuya geçirilmesine ilişkin idari yaptırım kararına karşı, kararın tebliği veya tefhimi tarihinden itibaren en geç on beş gün içinde, sulh ceza hâkimliklerine başvurulabilir (Erdoğan, 2023: 76-77). Hâkimliklerin vereceği kararlara karşı yine on beş gün içerisinde itiraz kanun yoluna başvurulabilir.

5.5.2. Disiplin cezaları

İdarenin, kamu hizmetlerinin işleyişi sırasında, hizmetin aksamasına neden olan eylem nedeniyle, kamu hizmetlerinin devamı ve kamu yararı amacıyla, kanunla önceden belirlenmiş, ileriye etkili, gerekçeli şekilde açıklanan ve eylem ile ölçülü olarak uygulanan yaptırımlardır (Gözler, 2021: 777-780). İdare, takdir hakkını kullanarak, daha az cezayı tayin edebilir.

Disiplin cezaları, idari para cezaları gibi doğrudan idare tarafından takdir edilir. Bunun yanında, idari para cezası, tüm bireylere uygulanabilecek iken disiplin cezaları ancak belirli statüde bulunan bireylere uygulanacaktır. Örneğin, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 125.maddesinin o bendinde, herhangi bir siyasi partinin yararına veya zararına fiilen faaliyette bulunmak kademe ilerlemesinin durdurulması gerektiren bir fiil olarak belirlenmiştir.

5.5.3. İdari Tedbirler

Tedbir, sözlük anlamı itibari ile bir şeyin sonucunun önceden öngörülerek engellenmesi manasına gelmektedir. İdari tedbirlerde amaç cezalandırmadan ziyade önemli ihlallerin önlenmesi ve önemli zararların meydana gelmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Danıştay 13. Dairesi, 15.06.2022 tarihinde vermiş olduğu kararında uygulama esas ve sonuçları (E.2022/2340, K.2022/2674) itibarıyla idari tedbirlerin de yaptırım olduğu kanaatini bildirmiştir (Erdoğan, 2023: 80).

Çalışmamızın bu bölümüne kadar, İfade Özgürlüğü ve İdari Yaptırım tür ve kavramları hakkında izahat yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümden sonrasında ise Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Bölge İdare Mahkemeleri kararları üzerinden inceleme yapılacaktır.

6. YARGI KARARLARINDA İDARİ YAPTIRIMLARLA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASI

Yılmaz Güneş Başvurusu (T.C. Anayasa 2.BÖLÜM Esas: 2020-29046 Karar: 2024 Karar Tarihi: 18.09.2024)

Diyarbakır İlinde, lisede öğretmen olarak görev yapmakta olan başvurucu, anılan tarihte BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) olarak bilinen siyasi partinin, KCK olarak bilinen yapıya karşı yapılan operasyonlarda tutuklu ve tutuksuz olarak yargılanan sanıkların, Kürtçe dilinde savunma yapmasının engellenmesi üzerine, BDP tarafından düzenlenen protestolara katıldığı gerekçesi ile başvurucu hakkında, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125.maddesinin, D Fıkrasının ‘o’ bendi gereğince, kademe ilerlemesinin durdurulması cezası verilmiştir.

Başvurucu, karara karşı, disiplin cezasının iptali istemiyle İdare Mahkemeleri nezdinde yargı yoluna başvurmuştur. İlk Derece Mahkemesi, başvurunun, bir siyasi partinin protesto gösterisine ve basın açıklamasına katıldığının sabit olduğunu ve bu yolla fiilen katkıda bulunduğu gerekçesi ile ret kararı vermiştir.

Başvurucu, İlk Derece Mahkemesinin kararına karşı, Temyiz Kanun yoluna başvurmuş ve Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına atıf yaptığı kararında başvurunun ifadesinin aksi yönde bir tespitin dava dosyasında bulunmadığı gibi anılan yürüyüş sırasında başvurunun yasa dışı slogan atmadığını ve suç teşkil eden bir davranışta bulunmadığını belirtmiştir. Bunun yanında kararda söz konusu eylem sırasında yasa dışı slogan ve söylemlerde bulunan başka kişilerin bu davranışlarından başvurunun sorumlu tutularak cezalandırılmayacağı aksi bir uygulamanın ise cezaların şahsiliği ilkesine aykırılık oluşturacağı vurgulanmıştır. Bu gerekçeler ile İlk Derece Mahkemesinin kararının bozulmasına oy çokluğu ile karar vermiştir.

Davalı İdarenin karar düzeltme istemiyle yapmış olduğu başvurusu neticesinde, karar düzeltme istemi oy çokluğu ile kabul edilmiş ve İlk Derece Mahkemesinin kararının onanmasına karar verilmiştir. Bu karar üzerine iç hukuk yollarını tüketen başvuru, ifade özgürlüğünün idari yaptırımlar ile ihlal edildiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi, 18.09.2024 tarihli kararında “*Sendikaların çağrısı üzerine veya başka şekilde düzenlenmiş ve yetkililerce siyasi mesajların verildiği kabul edilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sırf katılımcısı olan kamu görevlilerinin bir siyasi parti yararına veya zararına faaliyette buldukları kabul edilemez. Aksi durum ise bu tür toplantılara katılan kamu görevlilerinin otomatik olarak disiplin cezaları ile cezalandırılmalarına ve başta ifade özgürlüğü ve toplantı hakkı üzere temel hak ve özgürlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olur (Güven Çelik ve Kadri Dursun, B. No: 2018/5060, 8/6/2023, § 22)*...

...İdare ve ilk derece mahkemesi gösteri yürüyüşü ve basın açıklamasının BDP himayesinde gerçekleştirildiğini ve başvurunun bu eylemlere katıldığının sabit olduğunu belirtmek haricinde başvurunun hangi fiillerinin ne şekilde bir siyasi partinin yararına faaliyet olarak kabul edildiğini açıklamamıştır. Temyiz kanun yolunda ise başvurunun, eylemlerde katılımcı olarak yer aldığına ilişkin beyanının aksine bir tespitin bulunmadığı ve suç teşkil edecek slogan veya söyleminin de olmadığı belirtilerek başvurunun disiplin cezası ile cezalandırılmasının cezaların şahsiliği ilkesine aykırılık teşkil edeceği sonucuyla ilk derece mahkemesi kararı bozulmuştur. Ancak karar düzeltme kanun yolunda, söz konusu bozma gerekçelerinin nasıl aşıldığı açıklanmaksızın temyiz kararı kaldırılmıştır. Dolayısıyla son tahlilde başvurunun sırf katılımcısı olduğu eylemler nedeniyle cezalandırıldığı gözetildiğinde anılan mercilerin Anayasa Mahkemesinin kamu görevlisinin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yapılan böyle bir müdahalede yapılmasını beklediği ve yukarıda sıraladığı açıklamalara uygun bir değerlendirme yaptığını kabul etmek mümkün olmamıştır “ gerekçesi ile başvurunun Anayasal özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu karar içerisinde de görüleceği üzere, idare tarafından verilen disiplin cezasının, cezaların şahsiliği ilkesi ve idari işlemin sebep unsuru yönünden hukuka uygun olmadığı ortaya konulmuştur.

Özkan Kulpay Başvurusu (T.C. Anayasa 1. Bölüm Esas:2021-13005 Karar:2023 Karar Tarihi:21.11.2023),

Başvurucu Özkan Kulpay, bir siyasi partinin afişlerini Denizli Büyükşehir Belediyesine ait reklam panolarına asması nedeniyle 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 42. maddesi uyarınca izinsiz afiş asma kabahatinden 4.000 TL idari para cezası verilmiştir. Başvurucu, reklam panosuna afiş asmanın idarenin iznine tabi olmadığını, yaptırım tutanağının kim tanzim ettiğinin ve kendisinin nasıl tespit edildiğinin belirli olmadığını ileri sürerek hakkında ki İdari Para cezasına itiraz etmiştir. Davalı İdare, başvurucağın, kamera kayıtlarından tespit edildiğini, panoları kullanmak için başvurucağın Belediyeden izin aldığına ilişkin bir yazı ibraz edemediğini ve mülki idari amirin yaptırım uygulamasında yetkili olduğunu bildirmiştir.

Sulh Ceza Hâkimliği, kamera kayıtlarının incelenmesinde, panoya yaklaşan aracın başvurucağın ait olduğunu ve afiş asan ile başvurucağın benzer fiziksel özelliklere sahip olduğu gerekçesi ile itirazını reddetmiştir. Hâkimlik kararına yapılan başvuru ise gerek yetki gerek miktar yönünden usul ve yasaya uygun bulunarak reddedilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, yalnızca izin alınmadığı gerekçesi ile başvurucağın hakkında somut olayın koşullarında barışçıl bir düşünce açıklaması kapsamında asılan afiş ile ilgili olarak başvurucağın hakkında idari para cezası uygulanmasının zorunlu bir sosyal ihtiyaca karşılık geldiğine ilişkin ilgili ve yeterli gerekçe ortaya konulmadığı sonucuna varılmıştır.

Danıştay 12.Dairesi'nin 06.03.2023 tarihli kararında (Esas: 2021-3591 Karar: 2023-840);

Konya ilinde Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonunda şoför olarak görev yapan davacı, Facebook adlı sosyal paylaşım sitesinde adına kayıtlı hesaptan, dönemin Başbakanı ve karısı hakkında hakaret içerikli sözlerde bulunmuştur. Davacının bu paylaşımı sonrasında hakkında adli ve idari soruşturma başlatılmıştır. Adli soruşturma neticesinde davacı hakkında ceza tayini cihetine gidilmiştir. İdari soruşturma neticesinde ise davacı hakkında devlet memurluğundan çıkarma cezası verilmiştir.

İlk Derece Mahkemesi, “*davacının Başbakanı yönelik hakaret boyutundaki paylaşımlarının, disiplin yönünden 657 sayılı Kanun'un 125. maddesinin birinci fıkrasının (D) bendinin (I) alt bendinde düzenlenen, ‘‘amirine, maiyetindekilere, iş arkadaşları veya iş sahiplerine hakarete bulunmak veya bunları tehdit etmek’’ kapsamında kaldığı, bu doğrultuda hakkında yürütülen disiplin soruşturması sonucunda sübuta eren fiili nedeniyle ceza yargılamasında da kamu görevlisine görevinden dolayı hakaret suçundan dolayı cezalandırıldığı, davacının eylemine uymayan kanun maddesi uygulanmak suretiyle Devlet memurluğundan çıkarma cezası ile cezalandırılmasına ilişkin işlemde hukuka uyarlık ‘‘ bulunmadığı gerekçesiyle dava konusu işlemin iptaline karar vermiştir. Kararda görüleceği üzere kanunilik ilkesi yönünden bir değerlendirme yapıldığı kanaatine ulaşıla bilinir. Davalı İdare tarafından İstinaf başvurusunda bulunulmuş ve istinaf incelemesi neticesinde Bölge İdare Mahkemesi tarafından, İlk Derece Mahkemesi' nin kararının onanmasına karar verilmiştir.*

Danıştay 12. Dairesi, yaptığı inceleme neticesinde “*..Davacının Facebook hesabından paylaştığı ifadelerin toplumun genel menfaatine katkı sağlamadığı gibi Başbakanı, Başbakanın eşini ve Türk halkını hedef alarak makul görülemeyecek aşırılığa kaçıldığı, eleştiri olarak değerlendirilemeyeceği açık olduğu gibi hakaret kapsamında olduğu, anılan söylemlerin kamu görevlilerinin sadakat ve tarafsızlık ödevleri ile bağdaşmadığı dikkate alındığında, ifade özgürlüğünün sınırlarının aşıldığı anlaşılmaktadır.*

İfade özgürlüğünün sınırları aşılarak diğer haklar ve korunması gerekli değerlere karşı yapılan müdahalelerde özel hukuk alanında tazminat davaları, ceza hukuku anlamında cezai soruşturma ve kovuşturmalar öngörülmüştür. Bununla birlikte, kamu görevlilerinin ifade özgürlüğü sınırlarını aşması durumunda idare hukuku alanında da disiplin cezaları öngörülmüştür.

Davacının ilgili paylaşımların içeriğinin incelenmesinden; paylaşımların 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesinin birinci fıkrasının (E) bendinin (g) alt bendinde tanımlanan "Memurluk sıfatı ile bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak" fiiline nitelik ve ağırlıkları itibariyle benzer fiiller kapsamında bulunduğu, bu sebeple davacının sübuta eren eylemlerinin Devlet memurluğundan çıkarma cezasını gerektiren fiiller arasında yer aldığı dikkate alındığında, 657 sayılı Kanun'un 125. maddesinin birinci fıkrasının (E) bendinin (g) alt bendi uyarınca Devlet memurluğundan çıkarma cezası ile cezalandırılmasında hukuka aykırılık..” görülmediği gerekçesi ile Bölge İdare Mahkemesinin kararının bozulmasına karar vermiştir. Görüleceği üzere Danıştay, ifade özgürlüğünün sınırlarının olduğunu vurgulamıştır. Bu özgürlüğün, başka bir özgürlük ile sınırlandırıldığı belirlenmiştir.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmeliğin 5. Maddesinin ifade özgürlüğü yönünden incelenmesi;

Danıştay 12. Dairesi, önüne gelen düzenleyici işlemin iptalinde 20.04.2022 tarihinde konumuz ile alakalı bir hususta karar vermiştir. Yukarıda anlatıldığı üzere, ifadenin sadece sözlü olmayacağı, bazen bir hareket ve hatta bazen bir duruşun dahi ifade biçimi olabileceği ifade edilmiştir. Bu kararda da, İdarenin düzenleyici işleminin ve buna ilişkin davacı hakkında verilen yaptırım kararının iptali istenilmektedir.

Davacı, Silvan Devlet Hastanesinde psikiyatri uzmanı olarak görev yapmaktadır. Davacı hakkında, görev yaptığı hastaneye sakal tıraşı olmadan ve kot pantolon giyerek geldiği ve Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmeliğin 5. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan hükme aykırı davrandığı gerekçesi ile uyarma cezası verilmiştir. Davacı, işlemin ve yönetmeliğin iptalini talep etmektedir.

Düzenleyici işlemin "...Her gün sakal tıraşı olunur ve sakal bırakılmaz.." ibaresinin iptali istemine ilişkin kısmı yönünden yapılan incelemede, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğüne sağladığı koruma yalnızca içerik açısından olmayıp, bilgi ve düşüncelerin dile getirildiği, iletildiği ve bunlara ulaşıldığı farklı biçim ve araçları da kapsamaktadır. Benzer hususlar Anayasa bakımından da geçerli olup, Anayasa Mahkemesinin de sıklıkla ifade ettiği gibi Anayasa'da sadece düşünce ve kanaatler değil, ifadenin tarzları, biçimleri ve araçları da güvence altına alınmıştır. Somut olayda olduğu gibi, bireylerin kendilerini sakallarının uzun veya kısa olmasıyla ifade edebilecekleri de unutulmamalıdır.

Kaldı ki, bir düzenleyici İdari işlemin, hiyerarşik olarak bağlı olduğu üst hukuk normlarında düzenlenen konuları, genel ve objektif kuralları açıkça içermesi gerekmektedir. Üst hukuk normlarında açık bir düzenlemeye yer verilmediği durumlarda bir hakkın kullanımının engellenmesi ya da kısıtlanması sonucunu doğuran bir idari düzenleme yapılması hukuken mümkün değildir." Gerekçesi ile düzenleyici işlemin iptaline karar verilmiştir.

İfade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar açısından radyo ve televizyon kanallarına uygulanan yaptırımlarda göze çarpmaktadır. Nitekim 6112 sayılı kanun ile radyo ve televizyon kanalları hakkında bir takım idari yaptırımlar öngörülmüştür. Bu yaptırımlar, idari

para cezası, yayın durdurma, idari tedbirler ve hatta lisans iptali dahi olabilmektedir. Yazar Sait GÜRAN, 1969 yılında basımı yapılan eserinde, ifade hürriyetinin radyo televizyon kuruluna ve dolayısıyla merkezi idareye karşı güvence altına alınmasını anayasal bir emir olarak değerlendirmiştir (Güran, 1969: 448-454).

Danıştay 13. Dairesi' nin, bir televizyon programında yapılan beyanlar üzerine, RTÜK' un uyguladığı idari yaptırım hakkında yapmış olduğu incelemede;

Danıştay 13. Dairesi, 31.12.2014 tarihli kararında, Davacı şirket, televizyon kanalında 31.07.2012 tarihinde canlı yayımlanan programda, programa konuk olarak katılan gazetecinin, büyük bir futbol kulübü yöneticisinin sahte rapor tanzim edilerek askerlikten kaçtığı yönünde ki ifadeler nedeniyle 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 8. maddesinin 1. fıkrasının (ç) bendinin tekraren ihlal edildiğinden bahisle Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun 26.09.2012 tarih ve 2012/53-20 sayılı kararıyla uygulanan 51.208-TL tutarındaki idari para cezasının iptali istemiyle dava açmıştır. İlk Derece Mahkemesi, dava konusu kurul kararında hukuka uygunluk bulunmadığı gerekçesi ile işlemin iptaline karar vermiştir.

Davalı kurulun temyiz istemiyle yapmış olduğu başvurusu “..dava konusu program mevzuat hükümleriyle birlikte bir bütün olarak değerlendirildiğinde; esasen söz konusu şahsın bacağına 7 santimetre kısa olmadığı iddia edilerek vücut bütünlüğünün eksikliğinden bahsedilmediği, sahte rapor temin ederek askerlikten kaçtığı iddia edildiği, bu konunun kamuoyunda uzun zamandan beri tartışılan bir konu olduğu, özel hayatına ilişkin bir bilginin paylaşılmasının söz konusu olmadığı, hakkında yorum yapılan kimsenin topluma mal olmuş kişiliği de dikkate alındığında, yapılan eleştirilerin ifade özgürlüğü sınırları içerisinde kaldığı,” gerekçesi ile kurulun ihdas ettiği idari para cezası işleminin iptaline ilişkin İlk Derece Mahkemesinin kararının onanmasına karar vermiştir.

Danıştay 13.Dairesi' nin 2019 yılında, RTÜK' un uyguladığı idari yaptırım hakkında yapmış olduğu incelemede (T.C. Danıştay 13.DAİRE Esas:2019-25 Karar:2019-349 Karar Tarihi:12.02.2019); “..sözü edilen ifadeler ile bir kişinin konuşmalarının “seviyesiz”, “yakışsız”, “çirkin” ve “edepsiz” şeklinde yorumlanmış olmasının doğrudan doğruya bireyin şahsına ya da kişiliğine yönelik eleştiriler olmadığı, bireyin konuşmalarının içeriğine yönelik yapılan bu yorumların, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşıldığından dava konusu işlemde hukuka uygunluk görülmemiştir...” gerekçesi ile İdari İşlemi hukuka uygun bulan Bölge İdare Mahkemesi kararının bozulmasına karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, 5651 sayılı kanun ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmesinde;

Ahmet Alphan Sabancı ve Diğerleri Başvurusu (T.C. Anayasa 1.BÖLÜM Esas:2015-13667 Karar: 2023 Karar Tarihi:21.11.2023); Başvurucuların sahibi, yöneticisi, sorumlusu ya da içerik hazırlayıcısı oldukları internet siteleriyle ilgili olarak 5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesi uyarınca, yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması sebeplerinden bir veya birkaçına bağlı olarak Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanı tarafından erişimin engellenmesine ve/veya içeriğin çıkarılmasına yönelik idari tedbir kararları verilmiş; bu kararlar sulh ceza hâkimliklerinin onayına

sunulmuştur. Sulh ceza hâkimlikleri söz konusu idari tedbir kararlarını doğrudan veya itiraz mercii olarak onaylamış ve kararlar itiraz süreci sonunda kesinleşmiştir. Anayasa Mahkemesi, başvuruçunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini, “*Barındırdığı bilgilerle temel başvuru kaynağı hâline gelen internet, kişilere milyonlarca içerik arasından özgür seçim şansı sunmakta; kamusal tartışmalara aktif katılım olanağı sağlamaktadır. İnternet karşılıklı etkileşime açık yapısı, düşünceleri alma ve iletmede sunduğu geniş imkânlar ile ifade özgürlüğünün kullanımında vazgeçilmez bir vasıta olmuştur (Wikimedia Foundation Inc. ve diğerleri [GK], B. No: 2017/22355, 26/12/2019, § 68). Dolayısıyla internet sitelerine veya internet sitelerinde yer alan haberlere ve içeriklere erişimin engellenmesi biçiminde getirilen her türlü kısıtlama, bilgi alma ve verme özgürlüğüne dokunmakta, bu suretle ifade özgürlüğü yönünden bir müdahale oluşturmaktadır (geniş değerlendirme için bkz. Artı Media Gmbh, §§ 35-39)*” gerekçesi ile kabul etmiştir.

7. SONUÇ

Thales, “İnsan araştıran bir hayvandır” derken, Sokrates, “İnsan, sorgulayan bir hayvandır” der. Aristo ise “İnsan düşünen bir hayvandır” der. Fiziksel olarak diğer diğer canlılardan ayrılırken diğer memeliler ile ayrılmamızın sebebi düşünce ve araştırma yeteneğimizdir. İlk çağlardan bu yana bu yetenekleri sayesinde gelişen varlık olan insan, düşünceleri nedeni ile toplum içerisinde de dışlanmıştır.

Özellikle dini hareketlerde düşüncelerin ileri sürülmesi toplum içerisinde bireyin dışlanmasına sebebiyet vermiştir. Hz. İbrahim’ in ateşe atılması, Hz. Muhammed (s.a.v.)’ nin Mekke’ den hicret etmesi, Sokrates’ in düşünceleri nedeni ile ölüme mahkûm edilmesi ve benzer örnekler düşüncenin toplum içerisinde tehlikeli olarak görüldüğü örneklerin bir kısmıdır.

Bireylerin toplu bir şekilde yaşaması ile birlikte oluşan toplumda sosyal düzenin sağlanması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Sosyal düzenin sağlanması ve devamı için idareye bir takım meşru yetkiler verilmiştir. Sosyal düzenin içerisinde herhangi bir başkaca kurum veyahut kuruluşa ihtiyaç kalmaksızın müdahale etme yetkisi de tanınmıştır. Buna göre idare hizmetlerini yerine getirirken iradesi peşinen kanuna uygun kabul edilmekte, aksini iddia edenin ise ispat etmesi gerekmektedir.

İdareye, hizmet etme yetkisi verilmekle birlikte sosyal düzeni sağlama ve devam ettirmek için bir takım kararlar alma yetkisi de verilmiştir. İdarenin bu kararları idari yaptırımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İdare, düşüncüyü açıklama hürriyeti konusunda bir takım yaptırımlar uygulayabilir. Ancak, bu yaptırımların bir takım usullere uygun olması gerekmektedir. Kanuna dayalı olması, bireylerin hürriyetini kısıtlayıcı olmaması gibi. En nihayetinde kamunun da yararına olması gerekmektedir. İlk çağlarda beridir İdare ile Düşünce arasında ki devam eden bu mücadele, 17.yüzyıldan itibaren uluslararası hukuk metinleri ile koruma altına alınmaktadır. İdarenin merkezi otoriteyi güçlendirme çabaları, düşüncenin ve düşüncüyü yayma hürriyetinin önünde ki en büyük engeldir.

KAYNAKÇA

Aslan, M. Y. (2009). İdari Yaptırımlar, TBB Dergisi. Sayı, 85, 177-178.

Atar, Y. (2005). Türk Anayasa Hukuku 3. Baskı. Konya

Bahçe, A. ve Demir, A. (2017). İfade özgürlüğünün teorik boyutu ve Türk hukukunda ifade özgürlüğü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 41-80.

- Berber, D. (2017). İdari Para Cezaları. İstanbul.
- Ercan, İ. (2007). Ceza Hukuku, 3. Baskı, İkinci Sayfa.
- Erdoğan, A.F. (2023). İfade özgürlüğünün idari yaptırımlarla sınırlandırılması. İstanbul: Onikilevha.
- Erdoğan, M. (2003). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözler, K. (2001). 3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği
- Gözler, K. (2001/4). Anayasa Değişikliğinin Temel Hak Ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri Ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme", Ankara Barosu Dergisi, Yıl 59, Sayı 2001/4
- Gözler, K. (2021). *Türk anayasa hukuku*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Günday M. (2003). *İdare hukuku*, 7.Basım. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Güran, S. (1969). *İfade hürriyeti üzerinde idarenin yetkileri*. İstanbul: Cezaevi Matbaası.
- Karan, U. (2018). İfade Özgürlüğü, Avrupa Konseyi, Ankara
- Nohutçu, A. (2015). Anayasa Hukuku, Savaş Yayınevi,
- Sağlam, M. (2001) Ekim 2001'de Yapılan Anayasa Değişiklikleri Sonrasında Düzenlendikleri Maddede Hiçbir Sınırlama Nedenine Yer Verilmemiş Olan Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırı Sorunu
- Şen, E. (2017). İfade Hürriyetinde Sınırlama Ve Güvence Rejimi, Ankara.
- Ulusoy, S. (2019). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü, Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2
- T.C. Anayasa 1.Bölüm Esas: 2021-13005 Karar: 2023 Karar Tarihi: 21.11.2023
- T.C. Danıştay 13.Daire Esas: 2019-25 Karar: 2019-349 Karar Tarihi: 12.02.2019
- T.C. Anayasa 1.Bölüm Esas: 2015-13667 Karar: 2023 Karar Tarihi: 21.11.2023
- T.C. Danıştay 13.Daire Esas: 2013-2894 Karar: 2014-4670 Karar Tarihi: 31.12.2014
- T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas: 2005-8 Karar:2006-2 Karar Tarihi: 05.01.2006
- Danıştay 12.Daire Esas: 2021-7000 Karar: 2022-2247 Karar Tarihi: 20.04.2022
- T.C. Danıştay 12.Daire Esas: 2021-3591 Karar: 2023-840 Karar Tarihi: 06.03.2023
- T.C. Anayasa 2.Bölüm Esas: 2020-29046 Karar: 2024 Karar Tarihi: 18.09.2024
- T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas: 2008-16 Karar:2008-116 Karar Tarihi: 05.06.2008
- Danıştay 13.Dairesi, T.15.06.2022, E.2022/2340, K.2022/2674
- Aym, E.2016/166, K.2016/159, 12/10/2016
- T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:1976-1 Karar:1976-28 Karar Tarihi:25.05.1976
- 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu 3/11.Maddesi
- T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:2004-52 Karar:2004-94 Karar Tarihi: 13.07.2004
- T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:2000-48 Karar:2002-36 Karar Tarihi: 20.03.2002
- Kabahatler Kanunu 40/1 maddesi

T.C.Danıştay İd.İdari Dava Daireleri Kurulu Esas:2006-2914 Karar: 2007-1316 Karar Tarihi: 31.05.2007

İDDK., E. 2007/1800 K. 2011/267 T. 21.04.2011

T.C. Danıştay 12.DAİRE Esas: 2021-401 Karar:2023-1090 Karar Tarihi: 13.03.2023, Sinerji Mevzuat

T.C. Danıştay 4.Daire Esas:2022-5136 Karar:2022-7555 Karar Tarihi:05.12.2022 “*“.kanun ile her konuyu bütün kapsam ve ayrıntılarıyla düzenlemenin olanaklı bulunmadığı durumlarda çerçevesi çizilerek bu sınırlar içinde kalmak koşuluyla uygulamaya ilişkin konularda yürütme organına açıklayıcı ve tamamlayıcı nitelikte düzenleyici idari işlem yapma yetkisi verilebilir” (AYM, 30/12/2015, E.2014/183, K.2015/122)..”*

Anayasa. Genel Kurul, Esas No: 2010/91, Karar No: 2011/98, Karar Tarihi: 09-06-2011.

T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:2018-69 Karar:2018-47 Karar Tarihi:31.05.2018

<https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/6514/liklik-ilkesinin-turkiye-cumhuriyeti-anayasasına-girisinin-68-yildonumu>

T.C. Anayasa GK.GENEL KURUL Esas:2018-93 Karar:2021-69 Karar Tarihi:13.10.2021

T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:1988-32 Karar:1989-10 Karar Tarihi:28.02.1989

T.C. Danıştay 2. Dairesi, Esas:2021/2541 Karar:2024/1583 Karar Tarihi: 12.03.2024

T.C. Anayasa GK. Genel Kurul Esas:1985-21 Karar:1986-23 Karar Tarihi:06.10.1986